

LA DISCRIMINACIÓ PER RAÓ DE SEXE EN EL LLENGUATGE ADMINISTRATIU *

1. PRESENTACIÓ

Un dels aspectes que han suscitat un debat més intens en el procés d'establiment d'un modern llenguatge administratiu per al català ha estat la fixació dels criteris de revisió dels usos que comportaven una discriminació per raó de sexe.

La preocupació per aquest problema no és exclusiva dels especialistes catalans, ans és un tema de reflexió també en el cas de llengües de prestigi i d'extensió internacional com el francès o l'anglès.

A més, les posicions no són pas unitàries i, pel que fa al català, no s'ha fet encara una anàlisi exhaustiva de la qüestió i de les seves vies de tractament.

En aquest text intentarem, doncs, de presentar de manera resumida els esforços dedicats a l'adaptació del llenguatge administratiu a l'evolució general dels comportaments socials que ha implicat la incorporació de la dona al món del treball, amb un interès especial per la descripció de les situacions conflictives que trobem en el cas actual del català.

2. EL FRANCÈS, EL CASTELLÀ I L'ANGLÈS

Ens ha semblat útil de fornir unes notes sobre l'atenció que s'ha destinat a aquest punt en el cas del francès, el castellà i l'anglès. Les dues primeres són les llengües oficials veïnes (dei-

* Text publicat en el núm. 21 i ss. de «Llengua i Administració», Barcelona (Direcció General de Política Lingüística-Escola d'Administració Pública de Catalunya), 1986.

→ Llengua i Administració, 1986

xo de banda aquí el cas de l'Alguer) i minoritzadores del català i l'anglès és l'idioma de més difusió internacional.

Hem de distingir, d'entrada, la situació del francès i del castellà, ambdues llengües romàniques, de la de l'anglès, llengua germànica, grup dins el qual hi ha en general un grau menor de discriminació lingüística per raó de sexe.

Existeixen, a més, uns clars trets diferenciadors entre el francès i el castellà, atès que el francès presenta una indiscutible evolució (per exemple s'hi ha estès força l'ús de la doble forma «né(e)» en els documents administratius), mentre que en castellà trobem una evolució més reticent i minsa.

a) El francès

Pel que fa al francès, s'han editat diversos treballs a l'entorn de la posició de la dona en la llengua d'avui, un dels que més s'ha divulgat és el llibre de Marina Yaguello —professora de la Universitat París X— *Les mots et les femmes*.¹ En aquest llibre hi ha un assaig d'examen dels trets específics de la llengua usada per les dones en contrast amb la utilitzada pels homes i també una anàlisi de la consideració de la dona en la llengua.

Mereix un comentari el número especial dedicat durant l'any 1984 per la publicació periòdica *Médias et langage*² a la feminització dels noms de professions i càrrecs. La major part dels autors que hi col·laboren es manifesten partidaris de la feminització d'aquesta mena de noms, tot i que hi trobem també opinions favorables a l'ús del masculí com a genèric quan no existeixi la forma femenina. El dubte essencial sorgeix a l'hora de definir fins a quin punt l'adaptació a la nova realitat social justifica una actitud intervencionista en l'estructura d'aquest camp de la llengua que modifiqui les pautes de comportament espontànies dels parlants. Ara bé, al fet que l'opinió clarament majoritària és favorable a una posició intervencionista, jo afegiria que sovint la reacció espontània dels parlants, davant del fet nou de la presència de la dona en certes funcions socials, és precisament la de crear de manera na-

1. París, ed. Payot, 1979.

2. Núms. 19-20, 1984.

tural unes formes femenines corresponents o bé d'ampliar o matisar el sentit de certs mots preexistents (per exemple: és habitual que el comú dels parlants faci servir sense actituds artificioses o estrafetes formes com *alcaldessa* o *secretària general*, en canvi, resulta més artificial, sens dubte, d'emprar construccions com «la senyora Anna Coromines i Grau, Secretari General de l'Ajuntament de Girona»).

Recordem encara que a l'Estat francès es va establir una *Comission de terminologie relative au vocabulaire concernant les activités des femmes* («*Journal Officiel de la République Française*» de 3 de març de 1983).

Així mateix, al Quebec és constatable una preocupació per aquest mateix tema, com demostra la publicació, dins el butlletí «*Terminogramme*»,³ de l'article *Les titres féminins: état de la question en France et au Québec* redactat per Henriette Dupuis o de l'article *Les leaders d'opinion et la féminisation des titres: une étude exploratoire* redactat per André Martin, o la publicació, en el mes de juliol de 1979, a la «*Gazette officielle*» d'una nota de recomanació de l'Oficina de la llengua francesa del Quebec en què es promou l'ús de noms femenins de professions o càrrecs quan es designin persones de sexe femení.

Posteriorment a aquesta recomanació, l'Oficina de la llengua francesa, com ens indica Henriette Dupuis a l'article esmentat, ha continuat estudiant aquest punt i ha elaborat una relació de dues-centes formes femenines disponibles per a noms de professions o càrrecs i n'ha passat una enquesta a una mostra reduïda (seixanta persones) de líders d'opinió, amb una majoria de respostes a favor d'una feminització sistemàtica.

b) El castellà

En el llenguatge administratiu castellà hi ha certament moltes mostres de discriminació per raó de sexe (com ara, en un model d'instància per emplenar, la utilització de referències només al masculí en fórmules com «*nacido en*» —no «*nacido/a en*»— o de solucions que reflecteixen un plantejament

3. Núm. 28 i 30-31 (1985).

clarament discriminatori, com la disposició d'un espai dedicat a l'especificació de la professió del pare i l'absència d'un espai corresponent a la professió de la mare).

Però la presència de trets discriminatoris no és pas un fet específic del llenguatge administratiu, ans és un comportament força general en el conjunt dels usos de la llengua castellana.

Ara bé, hi ha una sensibilitat cada vegada més gran en relació amb aquesta qüestió, que queda reflectida en els canvis incorporats al *Diccionario de la lengua española*⁴ de la *Real Academia Española*. Així, a la seva darrera edició s'han modificat les entrades del tipus «arquitecto», existents fins a l'edició anterior,⁵ que han estat substituïdes per «arquitecto, ta».

Com a estudi especialitzat, destaquem l'interessant llibre d'Alvaro García Messeguer *Lenguaje y discriminación sexual*,⁶ en què es fa una anàlisi sobre la posició de la dona en la llengua i les situacions discriminatòries envers la dona que hi trobem: des de determinades associacions lingüístiques menysvaloradores del sexe femení a la problemàtica dels oficis i càrrecs referits només als homes, passant pel caràcter alhora genèric i específic del gènere masculí (en contrast amb el femení, que és només específic) i la formació del plural amb el masculí (per exemple: «los padres») o l'existència d'uns tractaments de cortesia per a la dona que la presenten com a dependent de l'home (com a «señora», «señorita»⁷).

c) L'anglès

Per acabar aquesta breu exposició sobre l'atenció dedicada a aquest tema en altres llengües, ens referirem a l'anglès, llengua en la qual hi ha una extensa bibliografia sobre aquest punt, tot i que, com ja hem dit i, entre d'altres raons, pel fet de no tenir pròpiament gènere (és a dir no té concordança ar-

ticle-substantiu-adjectiu de gènere, tot i que disposa de pronoms personals masculins i femenins, com *he/she* o *his/her*), l'anglès és una llengua amb un grau menor, si més no gramaticalment, de discriminació per raó de sexe que altres llengües, com les romàniques.^{7 bis}

A tall d'exemple parlarem del llibre de Max K. Adler *Sex Differences in Human Speech*,⁸ que, encara que fa referències a diverses llengües, estudia especialment l'anglès, i, en un nivell més pràctic, de la publicació periòdica «*Simply Stated*» del *Document Design Center* de Washington.

Pel que fa al llibre de Max K. Adler, l'autor hi analitza en primer lloc els lligams entre sexe i gènere, i presenta i comenta les diverses hipòtesis per a l'explicació de la formació del gènere (teoria animística, teoria basada en la màgia i les creences primitives...). Posteriorment l'autor, en el moll del llibre, assaja una delimitació del comportament lingüístic diferenciat dels sexes en els adults, però també en els infants. El capítol que ens interessa més aquí és el que l'autor dedica als noms de professions i de càrrecs aplicats a persones de sexe femení.

L'autor, conscient que la progressiva incorporació de la dona al món del treball ha de comportar unes formulacions lingüístiques que s'hi adiguin, assenyala les dificultats que aquesta adequació planteja en el cas de l'anglès, però també alludeix al cas del castellà, del francès, del rus, del suec, del xinès o del txec.

Del butlletí «*Simply Stated*» hem triat un parell d'articles que tracten directament d'aquesta qüestió: *Eliminating Gender Bias in Language*,⁹ de la redacció del butlletí, i *Words Between the Sexes*¹⁰ de Flora Johnson. Els dos articles esmentats coincideixen a comentar, entre d'altres formes, certs compostos, aplicats a persones que exerceixen una determinada funció o que ocupen un càrrec, en els quals el segon component és el substantiu *man*, és a dir 'home'. Es tracta de mots com *chairman* o *spokesman*. Els dos textos expressen el seu blasme de l'ús d'aquestes formes, clarament discriminatòries en-

4. REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Diccionario de la lengua española*, Madrid, 1984, 20a. edició.

5. Madrid, 1970, 19a. edició.

6. Madrid (Ed. Cuadernos para el Diálogo), 1977. N'hi ha una segona edició publicada a Barcelona (Montesinos), 1984.

7. Vegeu, per exemple, les pàgines 237-239 (1a. ed.).

7 bis. Vegeu la pàg. 252 del llibre esmentat de García Messeguer (2a. ed.).

8. Hamburg, Helmut Buske Verlag, 1978.

9. Núm. 28, agost de 1982.

10. Núm. 31, novembre de 1982.

vers la dona, i podem constatar-hi una tendència a generalitzar solucions com *chair* o *speaker*.

A tall de conclusió d'aquestes notes sobre els plantejaments fets en altres llengües a l'entorn dels usos lingüístics discriminatoris per raó de sexe, reproduïm un fragment de l'esmentat article *Eliminating Gender Bias in Language*: «Some writers use the generic masculine exclusively, but this offends many readers, because it seems to be based on the presumption that all people are male unless proven female.»

3. ACTITUDS EN EL CAS CATALÀ

Un cop ressenyada, a través dels breus testimoniatges que hem aportat, l'atenció que en altres llengües es dedica a aquest tema, i abans d'intentar una sistematització de les ocasions i formes problemàtiques que presenta en el llenguatge administratiu, comentarem sense aturar-nos-hi les actituds més generals entre els especialistes que s'hi han definit.

D'entrada, cal dir que no hem constatat (almenys no tenim notícia que s'hagi difós públicament) una actitud decididament contrària a fer una revisió de les solucions discriminatòries. Però aquesta absència d'actituds oposades no equival a una unanimitat de criteris i hom pot adonar-se fàcilment de l'existència de posicions més cauteloses o més resoludes; si voleu, divergències de matís, però que comporten preferències per l'adopció de criteris diversos.

Com a antecedent, recordem que en català trobem en els textos jurídics i administratius antics unes primeres mostres de reconeixement social de la dona, malgrat les evidents i flagrants limitacions de les seves funcions dins de la societat, que per prou conegudes no detallarem pas aquí. En són exemples la utilització de la referència a la dona en documents com el Llibre jutge (c. 1180) en el fragment «Volontat d'aquel o d'a qela que testa en sa vida...»¹¹ (en contrast, per exemple amb la solució coetània del text castellà per al mateix fragment)¹² o

11. Anscari M. MUNDÓ, *Fragment del Llibre jutge, versió catalana antiga del Liber iudiciorum*, dins «Estudis Universitaris Catalans», vol. XXVI, Barcelona, 1984, pàgs. 155-193.

12. «La manda del muerto...» Vegeu REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, *Fuero Juzgo en latín y castellano*, Madrid, 1815, pàg. 41 de l'edició castellana,

el *Llibre de les Costums de Tortosa* (1272), entre molts d'altres, en el text següent: «e lo dit servent o serventa per alcuna raon s'exirà de son seynor o de sa dona dién que no y vol estar».¹³ Afegim-hi encara que el professor Coromines alludeix precisament a aquesta duplicitat de referències en textos medievals, habitual sobretot en el llenguatge administratiu, més «detallista», segons Coromines, dins l'article «fleca» (p. 30 del volum IV) del seu *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*.¹⁴

Tornem, però, al moment actual i recollim algunes de les posicions adoptades sobre aquesta qüestió. D'entrada, cal dir que hi ha un acord unànime a reconèixer el caràcter injust de certes discriminacions. Ara bé, mentre hi ha qui, com Albert Jané, qualifica de «grotesques»¹⁵ les formes del tipus «els/les lectors/es», sobretot en comunicacions d'extensió regular, en què «a cops s'arriba a extrems manicomials»,¹⁶ d'altres persones, sense perdre la consciència també de les importants dificultats que la revisió dels usos tradicionals implica, semblen decidir-se per una opció més crítica i intervencionista, com fa Carme Plaza i Arqué, que ens diu¹⁷: «malgrat les dificultats, alguna cosa podem fer per prendre consciència d'aquesta situació i cercar una llengua on l'home i la dona tinguin una relació d'igualtat» o que arriba a plantejar la possibilitat de formes com «la Senyora Directora Generala». Jo mateix, en el meu llibre *Curs de Llenguatge Administratiu Català*, em manifestava de la manera següent¹⁸: «ha de desaparèixer la discriminació que per motius de sexe s'ha fet gairebé general dins tots els documents administratius» o «creiem que, de moment, pot ser assumida una regularització com la que suggereixen els exemples que hem donat abans («la persona interessada», «El/la qui subscriu...»), tot acceptant, d'entrada, les dificultats

13. *Consuetudines Dertosaie*, edició facsímil a cura de Jesús Massip i Fonollosa, Tarragona (Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramon Berenguer IV», Diputació de Tarragona), 1972, foli 51r, 6-10b.

14. Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona (Curial Edicions Catalanes), 1980 i ss.

15. Vegeu el seu article *Homes i dones*, dins el núm. del diari «AVUI» corresponent al dia 14 d'abril de 1983.

16. *Ibidem*.

17. Vegeu el seu article *La llengua i les dones, la llengua de les dones (I)*, dins «Escola Catalana», núm. 212, març de 1985.

18. Barcelona, Ed. Teide, 1985, 4a. edició, pàg. 29.

que això pot comportar en la redacció i lectura de textos molt extensos», però també m'hi referia al fet que «d'això, cal fer-ne un estudi més aprofundit».

Convé, doncs, per valorar de manera ajustada les diverses opcions, fer una anàlisi dels casos que presenten una situació discriminatòria en els textos administratius. :

4. ANÀLISI DE LES FORMES DISCRIMINATÒRIES

Distingirem, en primer lloc, les formes discriminatòries que apareixen en documents impresos o multicopiats les dades dels quals es refereixen a persones desconegudes, per exemple certs models d'instàncies, certificats, etc., que s'han imprès i que tenen uns espais en blanc perquè s'hi escriguin les dades específiques de cada cas. Quan aquests models serveixen només com a referència per tornar-los a redactar en un paper en blanc, evidentment desapareix la situació conflictiva perquè es formularan tenint en compte el sexe de la persona a la qual es refereixen. Però és força habitual que es tracti efectivament d'impresos que s'han d'emplenar. Aleshores apareixen fàcilment formes com «domiciliat», «nascut», «senyor» o «el qui subscriu». Aquí no crec que es pugui dubtar de la validesa d'emprar dobles formes com «domiciliat/ada», «nascut/uda», «senyor/a» o «el/la qui subscriu» —de la mateixa manera que aquest mecanisme s'utilitza de manera general en francès o en altres llengües—, perquè aquestes dobles formes apareixen de manera aïllada i dins de documents amb un text de redacció breu (en certs casos es pot deixar un espai en blanc, perquè la persona que empleni el document escrigui la dada que es demana, per exemple el nom de la persona, amb una indicació en aquest sentit posada en lletres més petites entre parèntesis sota la línia que cal emplenar). També trobem en aquesta mena d'impresos fórmules com «l'interessat», que podem substituir senzillament per «la persona interessada».

En segon lloc, cal tenir en compte que en diversos tipus de documents trobem noms que designen professions i que, en referir-se a un conjunt de persones, generalment es resolten amb la forma de masculí plural per exemple: «els funcionaris», «els aspirants», «els assistents», «els lectors», «els professors». No ens sembla prou satisfactòria en aquest punt la

posició d'Albert Jané i creiem que més aviat hauríem de preveure la possibilitat d'usar o bé la solució que ens ofereixen els textos medievals que hem adduït, és a dir «els funcionaris i les funcionàries», o bé la d'una forma genèrica, no sempre possible, com «el funcionariat», «el professorat». En canvi, el recurs en textos llargs a les dobles formes separades amb una barra estem d'acord amb l'Albert Jané que n'entrabanca excessivament la lectura, tot i que en textos curts i sobretot quan els substantius siguin idèntics no ens sembla pas gens «manicomial» aquesta possibilitat, per exemple a «els/les alumnes que hagin assistit com a mínim a un vuitanta per cent de les sessions podran presentar-se a la prova final».

En tercer lloc, els noms dels càrrecs, que comporten una problemàtica complexa en aquest punt, perquè, encara que generalment apareixen associats al nom de la persona que l'ocupa, de vegades els trobem de manera independent de la persona que en un moment determinat els exerceix.

Quant al primer grup d'ocasions, que poden ser més o menys formals (en la signatura d'una disposició, en una nota oficial de premsa, en un saluda imprès...), malgrat que encara hi estigui força estès l'ús del masculí en referències a persones de sexe femení (per exemple: «el Director General, Sra. ....», i, fins i tot, «La Secretari General»), sembla ben clar que la solució coherent —i, a més, ben espontània en la llengua— és d'utilitzar sistemàticament la forma masculina o femenina segons el sexe de la persona que exerceix aquest càrrec (així: «L'Alcaldessa de Girona, Sra. ....»). Així mateix s'expressa la Sra. Aina Moll, Directora General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, en l'informe de la seva Direcció General sobre aquest punt (vegeu «Llengua i Administració» núm. 19), que estableix que «en cap cas no pot emprar-se una denominació híbrida acumulant dues formes, una masculina i l'altra femenina».

Una atenció especial demana la forma «Cap» com a nom que designa un nivell de comandament dins de l'Administració. Aquest ús figurat del terme «cap», que en certa manera ja el trobem documentat en català des de les *Homilies d'Organyà*: «qar Diabre exaject Nostre Seinor qui és *cab* de totz òmens»¹⁹ i ben clarament en l'exemple de la *Crònica de Jau-*

19. Vegeu-ne l'edició recollida per Joan COROMINES, dins del llibre

me I fornit pel *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*²⁰: «richs hòmens d'Aragó... e de cavallers faeren bando e partida ab lo Conte de Rosselló, qui era lur *cap*», i que ha mantingut i reforçat aquesta funció en l'actual llengua literària, ha originat dubtes en la seva feminització. Considerem justificat de proposar que «cap» no presenti una forma específica per al femení («capa»???). Però en canvi sí que creiem encertat d'aplicar-hi una concordança en femení quan es refereixi a dones (p. ex.: «la Cap de la Secció de Personal»), aplicació que a hores d'ara s'ha fet gairebé general i s'ha assumit com a normal, a despit de l'absència de la previsió d'un ús en femení d'aquest mot al *Diccionari general de la llengua catalana*.

El segon grup d'ocasions que hem esmentat és de les referències a càrrecs de manera independent de les persones que els exerceixen, sovint en disposicions de caràcter normatiu que no es modifiquen pel fet que es produeixi una substitució de la persona que ocupa el càrrec. És cert que en diversos casos l'ús, en aquesta mena de contextos, del nom de l'òrgan constitueix un recurs que no fa violència al document ni a la llengua (per exemple: «La Direcció General d.....»), ans al contrari permet una relació més institucional i més fidel a la realitat dels fets. D'altres vegades, però, predomina de manera decisiva el valor individual (sense que, com hem dit, es tracti d'una vinculació a una persona concreta, sinó a un òrgan unipersonal determinat). Així: «El President de la Comissió X serà el Secretari General del Departament d.....». En aquestes ocasions és realment difícil d'atènyer una solució satisfactòria i generalitzable. És a dir, podem arribar a substituir «El President... serà» per «N'ocuparà la Presidència...» o «la Presidència, l'exercirà...», però pel que fa a «el Secretari General», existeix una oposició molt important, si més no de moment, a promoure'n en aquest context una solució substitutòria com «el/la Secretari/ària General» o «el Secretari o la Secretària General» (potser és més viable una alternança, amb menys variables, com «el o la Cap de la Secció X»). Sobre

Entre dos llenguatges, vol. I, Barcelona (Curial Edicions Catalanes), 1976, pàgs. 127-153. Concretament la pàgina 145 (6 v 4).

²⁰. Volum II, pàg. 502, 27a, Barcelona (Curial Edicions Catalanes), 1981.

aquesta qüestió, la Sra. Aina Moll en l'informe alludit adopta una posició pragmàtica en establir el masculí —forma no marcada— com a genèric en els casos en què no hi hagi personalització del titular.

Afegim-hi encara el grup de fórmules discriminatòries que reflecteixen actituds o situacions socials d'ignorància o menysvaloració de la dona, com l'esmentada absència, en una instància, de la dada relativa a la professió de la mare, que contrasta amb la inclusió de la dada corresponent a la professió del pare. No ens aturarem ara a presentar-les, atesa la seva diversitat i el seu caràcter essencialment sociològic, independent del vessant lingüístic, que n'és només una concreció formalitzada.

Sens dubte la nostra societat avança cap a uns comportaments més igualitaris entre home i dona. L'Administració catalana hauria d'adonar-se'n i de facilitar el progrés en aquest sentit. El seu compromís ha de permetre la generalització d'uns usos que reflecteixin el reconeixement i el respecte que dins d'una societat de progrés ha de tenir la dona, des de l'escola als mitjans de comunicació, des de les activitats professionals al món del lleure, i també en l'àmbit de l'Administració Pública.

Diguem, per acabar, que som conscients de la provisionalitat d'aquest text. Aspira, però, a impulsar nous estudis i noves reflexions i a contribuir al desvetllament d'una consciència crítica a l'entorn del tema analitzat.